

VI OCH VÅRA GRANNAR I ÖSTER

FÖREDRAG HÅLLET PÅ SALSTA
DEN 7 MAJ 1939

Av riksantikvarien SIGURD CURMAN, Stockholm

SVERIGE har under många och långa århundraden haft sitt största och viktigaste fönster mot yttervärlden på den östra fasaden av sitt hus. 1721 smälldes den ena fönsterhalvan obönhörligen igen, och 1809 den andra, och sedan dess har vårt förr så viktiga fönster mot öster varit så grundligt igenspikat, att vi slutligen totalt glömde vad det ursprungligen var avsett till. En och annan romantisk handvinkning bakom norra rutan åt Finland till var väl det enda livstecken, som där syntes, ty rullgardinen blev också väl neddragen på insidan av det fönstret. Och så vande vi oss småningom vid att tänka, att det som skedde därutanför det östra fönstret, det angick oss egentligen inte mera, bara inte busen rysen kom för nära rutorna. När så år 1918 med ens hela den politiska bilden utanför detta fönster ändrades, så att även vi, om också i början ganska försiktigt, började dra upp östra rullgardinen, då var det kanske inte så underligt, om vi till en början stodo ganska desorienterade inför den för vår generation av svenskar så helt nya utsikten genom det gamla östra fönstret, ja, så desorienterade, att vi i första taget fullständigt tappade koncepterna, då vi ställdes inför kravet att handla. Ur den desorienteringen ha vi nog knappast ännu helt kommit ut, och det är fråga om vi ännu ens hunnit draga ut alla spikarna för att göra fönstren öppningsbara igen.

Så ha länge nog våra förhållanden till de baltiska staterna gestaltat sig, och så ha de i många avseenden gestaltat sig även ifråga om Finland. Det alldeles övervägande flertalet av Sveriges invånare känner icke det nuvarande Finland, utan har därom ofta en alldeles oriktig, starkt romantisk föreställning, byggd på Fän-

rik Ståls sägner och Fältskärens berättelser. Och bakom den fällda gardinen vårdades ofta en blyg och trånande kärlek till den i främmande bojar fångne älskaren.

När sedan gardinen gått upp och verklighetens stundom kalla och råa luft blåste in över oss med östanvinden, och den förmente älskaren ibland sade fula ord både till oss och om oss, då var det fara värt, att besvikelsen skulle bli alltför stor och att den romantiska kärleken skulle förbytas till något helt annat.

Låt mig nu emellertid gå rakt på sak! Vi ha här i Sverige på grund av den relativt obetydliga direkta kontakten med det finska Finland, icke haft verkligt klart för oss styrkan och arten hos *de* finsknationella strävanden, som varit så utmärkande för det senaste halva århundradets utveckling i Finland, än mindre ha vi haft möjlighet att göra oss en klar föreställning om det berättigade i dessa strävanden, och allra minst måhända äga vi en verklig kännedom om de tidigare motsatsförhållanden mellan svenskt och finskt i Finland, som kunna giva en viss förklaring, om också icke ett berättigande till den beklagliga avoghet mot allt svenskt, som ända in i senaste tid kommit till synes i Finland. Naturligtvis har man här i landet haft en viss *allmän* kännedom om språkstriderna och motsättningarna, men jag tror knappast, att man här i landet förrän under intrycket av de senare årens händelser verkligen fattat vidden av den fara, som här hotat att skilja två folk från varandra. Det var framför allt upptäckten av den finska ungdomens starkt svenskfientliga inställning, som gjorde lägets allvar klart för vårt folk. Och det är fara värt, att de stötande former, som vissa av dessa opinionsyttringar stundom tagit i Finland, skola utlösa en i och för sig icke önskvärd reaktion här i landet, om de skulle fortsätta.

I alla de kretsar i vårt land, vilka önska verka för fred och förståelse mellan folken, i synnerhet de nordiska folken, måste ju dessa förhållanden väcka den allvarligaste oro, och vi måste söka göra klart för oss, vad som kan och bör göras för att hejda det onda.

Nu skall det villigt erkännas, att det allra sista årets erfarenheter synes bebåda möjligheten av en förändring av stämningen i Finland. Vad som redan skett är dock av sådan art, att vi ha all anledning att med allvar följa förhållandet mellan finnar och svenskar i Finland. Men intet vore olyckligare än om vi därav kände oss föranledda till några rancune-känslor. Ur sådana kom-

mer aldrig något gott. Vi måste i stället allvarligt söka efter en väg, som snarast kan föra fram till ett icke blott drägligt, utan verkligt hållbart förhållande mellan Sverige och Finland.

En av de viktigaste förutsättningarna härför är, att vi göra radikalt slut på romantiken i vårt förhållande till Finland och i stället se på detta klart och nyktert såsom den realpolitiska frågan är. Bort med alla illusioner om gammal kärlek och fostbrödrslag! Det tillhör tydligen det förgångna. Men våra länders läge i förhållande till varandra och till andra är alltjämt detsamma som förr. Även om inga andra band funnes, skulle enbart detta tvinga oss till att söka ett samförstånd mellan Finland och Sverige. Det är sålunda icke ett kärleksförhållande vi behöva — sådana förbytas så lätt till motsatsen — utan det är en lämplig form för en nykter, klar intressegemenskap, där man tar vissa hänsyn till varandra, inte av böjelse, utan helt enkelt därför att den egna nyttan kräver en uppoffring av den ene för att vinna något viktigare av den andre.

Det är väl också den vägen vi äro inne på, då det gäller att ordna den aktuella Ålandsfrågan, vilken jag emellertid i detta sammanhang icke ämnar beröra. —

Vilja vi emellertid gå vidare på denna väg, så måste vi också lägga ned ett målmedvetet och gediget arbete på att lära känna de verkliga förhållandena i våra grannländer på andra sidan Östersjön och att där göra *våra* verkliga förhållanden vederhäftigt kända. Det är inte sångarfärder och kongressparader med vackra tal och skålar vi främst behöva, ehuru jag icke vill förneka, att även sådan festlig samvaro mellan folk kan vara till nytta och framför allt till glädje. Men först och främst är det dock målmedvetna och arbetsamma, under lugna och anspråkslösa former företagna studieresor av omdömesgilla personer av olika åldersklasser och i olika ansvariga ställningar; det är försök till klokt och för båda parter givande samarbete mellan enskilda personer, firmor och företag på begränsade uppgifter, det är överhuvudtaget ett reviderande av gamla fördomar och illusioner och ett nyktert, skarpögt sökande efter nya hållbara gemensamheter på lång sikt, som vi numera behöva och måste ställa in oss på, om vi vilja vinna något för framtiden. Vi måste se, att vi *ha* en uppgift där österut och *arbeta* på den, arbeta *hårt* och *klokt*, som våra fäder gjorde fordomdags.

Det är emellertid icke enbart till Finland, som våra blickar nå,

då vi se ut genom vårt gamla östra fönster. De träffa också de länder, söder om Finska viken, där än i denna dag den *svenska* tiden står som den *gyllene* tiden, och där svensk kulturgemenskap står såsom något eftersträvansvärt, jag menar de baltiska staterna, där en varm våg av sympati gärna möter en svensk och där de kulturpolitiska synpunkterna samverka med historiskt grundade sympatikänslor till att skapa en god jordmån för ett samförstånd och en samverkan mellan dem och oss, även om man också *där* någon enstaka gång kan spörja missljud av nationalistiskt ursprung. — Vi ha emellertid all anledning att där sätta in med energi, klokhet och generositet för att möta de baltiska ländernas förväntningar och önskningar av oss och därigenom skapa en god början till det balto-skandinaviska samförstånd, som icke blott är önskvärt utan även en kulturgeografisk nödvändighet.

Men vad angår nu allt detta oss, som sitta här, frågar kanske en och annan. Vi äro ju inte en samling av blivande utrikesministrar. Vad vill Ni egentligen att vi ska' göra? — Jo, först och främst att övergiva den synpunkten, att utrikespolitik skulle vara något, som inte angår oss, ty om vi överhuvud vilja medverka till vårt eget lands framtida lycka, så måste vi intressera oss för och känna oss medansvariga för åtminstone dess förhållande till sina grannar. Och vi kunna utan tvivel var och en i sin stad och på sitt sätt medverka till dess gynnsamma utveckling genom att över huvud taget intressera oss för detsamma.

Då det nu särskilt gäller våra nya grannar på andra sidan Östersjön — vilka för resten inte alls äro nya, utan gamla bekanta ur vår egen historia — så är vår första uppgift att lära känna dem och deras land och skapa oss en någorlunda klar uppfattning av deras levnadsförhållanden, deras förmåga, deras behov och de möjligheter som finnas för ett umgänge mellan dem och oss på kulturella, ekonomiska och andra områden. Vi måste resa i dessa oss så närbelägna länder, så att de bli konkreta begrepp för oss. Och vi behöva också skaffa oss klara föreställningar om dessa länders etnografiska, sociala, ekonomiska och politiska struktur, ty endast därigenom blir det oss möjligt att bedöma dem och deras förhållanden på ett sådant sätt, att vi kunna uppbygga verkligt hållbara förbindelser mellan dem och oss. — Att detta icke kan ske i en handvändning är självklart. Det skulle inte överensstämma med någondera partens kynne. Det är bättre att närman-

det sker långsamt och säkert, baserat på ömsesidigt klart genomskådade förhållanden. Det är icke romantik, det är fråga om, det måste vara klar och medveten realpolitik.

Min egen uppfattning i dessa frågor baserar sig på intrycken från ett ganska stort antal resor, som jag från och med år 1929 så gott som varje år gjort i Estland, Lettland eller Litauen och på de ganska vidsträckta personliga förbindelser jag härigenom kunnat knyta inom skilda samhällsklasser i de tre länderna. Det existerar utan tvivel mycket stora olikheter mellan de tre huvudfolken, ester, letter och litauer, och någon slags »likriktning» dem emellan finnes egentligen icke, ehuru de sträva efter en viss samverkan på politikens och ekonomiens områden. Men *en* sak synes mig vara obestridlig, och det är alla tre folkens bestämnda önskan att orientera sig och sina kulturella förhållanden *västerut*. Att Sverige då är det första land, som ligger i riktlinjen, är visserligen ett enkelt geografiskt faktum, men inte enbart det. Där spela givetvis de historiska förutsättningarna och erfarenheterna in jämte den viktiga omständigheten, att Sverige visserligen är ett — i synnerhet i jämförelse med de baltiska länderna — rikt och högt utvecklat land, men dock icke en politisk stormakt, vars avsikter man behöver frukta. Ty om det är något, som dessa länder äro beslutna att skydda till det yttersta, så är det sin nyvunna nationella frihet. Och den hotas ej av Sverige, men måhända av andra makter.

Allt detta medverkar till att man i de tre baltiska staterna finner en mycket utbredd sympati för Sverige, som i vissa avseenden för dem ter sig som ett ideal-land. Å andra sidan skall man inte tro, att kunskapen om Sverige på östra sidan Östersjön är av någon grundligare natur hos den stora allmänheten. Där härska givetvis liksom här betydande vanföreställningar och komplexer, de senare i hög grad beroende därpå, att vi i allmänhet varit så ytterst återhållsamma och försiktiga i vårt förhållande till dem, vilket hos dem stundom framkallat känslan av att vi ej uppskatta dem och nonchalera dem. Såsom alla unga folk äro också de baltiska ytterst känsliga för allt, som kan såra deras ärekärhet, och därför kunna stundom även oskyldiga handlingar misstydas, om de ha skenet av översitteri eller dylikt. Sådant kan vara besvärligt nog, men man måste förstå det, då det gäller folk, som ännu för 25 år sedan behandlades som mindervärdiga, icke blott av rysarna utan också av den härskande tyska herremannaklassen i

Balticum. Det kräves generationer, innan sådant går ur. Allt detta gör, att det — trots den obestridliga, starka sympatien för Sverige — ingalunda är så självklart, att de baltiska länderna komma att vända sig mot Skandinavien och därvid främst mot Sverige, såvida de inte därvid känna sig mötas med förtroende och allvarligt menad sympati. De måste känna, att *vi* också ha något intresse, någon vilja till uppriktigt umgänge med dem.

Det är därför, vi måste lämna vår passivitet och åtminstone försöka att skapa förutsättningarna för ett utökande och ett stärkande åtminstone kulturellt och ekonomiskt av den nordiska vänskapskretsen, inom vilken fred och samförstånd torde ha alla förutsättningar att trivas och utvecklas. Och därtill krävas inga utrikespolitiska demarcher. Det är kanske t. o. m. bäst utan sådana. Ty förutsättningarna härför skola organiskt och så småningom växa fram. Hur skall nu det komma till?

Jo, om var och en i sin stad och inom sin verksamhetskrets verkligen allvarligt och målmedvetet söker efter möjlighet att etablera en kontakt av ett eller annat slag med personer, firmor eller institutioner inom de baltiska grannländerna för att samarbeta med dem på sitt område och känner det som en viktig uppgift att söka gagna dem, då han det kan, eller om man åtminstone stödjer dem, som praktiskt arbeta för dessa mål, då vinnes snart nog något av den grund, som är nödvändig.

Då en stor del av mitt auditorium här utgöres av representanter för den akademiska världen, skall jag tillåta mig att redogöra för ett dylikt, i och för sig nog så anspråkslöst försök, som gjorts i detta avseende inom en liten akademisk krets i Stockholm. Vi ha varit några stycken vetenskapsmän, av vilka några äro här närvarande, som trott oss göra en viss nytta genom att organisera ett baltiskt vetenskapligt samarbete inom olika områden på följande sätt. Alltsedan år 1931 har vi årligen ordnat en gemensam baltisk kurs i Stockholm, inom ett bestämt ämnesområde, som kunde ha ett gemensamt intresse för de baltiska länderna och Skandinavien och inom vilket vi hos oss ägde någon särskilt framstående lärarkraft, som skulle kunna ge någonting, som icke så lätt stode till buds annorstädes. Till denna baltiska kurs, som i allmänhet varat i c:a 3 månader, ha vi inbjudit en svensktalande och en finsktalande vetenskapsman från Finland, en från Estland, en från Lettland och en från Litauen, stundom även någon från Danmark och Norge. Finnar och balter ha från svensk sida fått var sitt stipen-

dium som möjliggjort deras vistelse i Stockholm. Under senaste åren hava även de baltiska staterna själva beviljat stipendier, så att 2 deltagare från samtliga länder kunnat komma över hit. Deltagarna ha valts omsorgsfullt bland sådana yngre vetenskapsmän, som nyss slutat sina universitetsstudier och som visat sig vara särskilt dugliga och om vilka man hoppas, att de skola komma att göra sig gällande inom sina respektive länder och vetenskaper. Dessa ha då samlats i Stockholm kring en duglig, svensk lärare och hava under dennes ledning gemensamt studerat igenom ett för alla länderna gemensamt vetenskapligt problem, där läraren — ofta med biträde av en eller flera specialföreläsare — stått för huvudbehandlingen, men där de olika stipendiaterna fått behandla och föreläsa om saken ur sitt lands speciella synpunkt. Detta har visat sig vara ytterst betydelsefullt och berikande för både lärare och elever.

Första året valdes arkeologi. Professor Birger Nerman behandlade Östersjöområdet under vikingatiden för elever, som representerade Östersjöns samtliga kustområden. Andra året ledde professor Eli Heckscher en kurs om Östersjöländernas handelspolitik under 1600-talet. Tredje året studerades Östersjöområdets geologi under kvartärtiden med professor Lennart von Post som ledare, varvid den av honom introducerade s. k. pollenanalysen utlärdes av uppfinnaren själv. Fjärde året behandlade professor Sigurd Erixon Östersjöområdets etnografi, varvid långa resor till Sveriges skilda delar gjordes. Vidare anordnade medicine professor Göran Liljestrand vid Karolinska institutet en 3 månaders kurs i sin specialitet: blodomloppets farmakologi och fysiologi för en krets unga läkare. Detta ämne kan ju inte sägas vara bundet till det baltiska området, men för detsamma kunde vi i stället erbjuda en högkvalificerad specialist som lärare. — Sjätte årskursen ägnades åt juridik, närmare bestämt civilrättsliga frågor med docenten Hult som ledare. Förra året behandlade professor Roosval ämnet »Periodindelningen i Östersjöområdets konsthistoria», varvid även specialföreläsare från Helsingfors och Tartu medverkade. Slutligen har årets baltiska kurs, vars medlemmar nu äro mitt ibland oss, ägnats åt kulturgeografiska studier under ledning av professor Ahlmann och docenten William-Olsson. Därvid har särskilt problemet om den nutida urbaniseringens förlopp och orsaker tagits upp som huvudtema. I samband med dessa av föreläsningar och seminarieövningar bestående kurser hava i allmänhet ett fler-

tal utflykter anordnats till olika delar av landet, varigenom deltagarna fått tillfälle att lära känna även vår landsbygd och dess befolkning. — Under vistelsen i Stockholm ha deltagarna haft tillfälle att lära sig svenska språket, så att de i varje fall kunnat läsa svenska, varjämte de fått göra bekantskaper i svenska fackkretsar och deltagit i svenskt föreningsliv m. m. Dessutom hava de introducerats i våra olika vetenskapliga institutioner, bibliotek, arkiv o. dyl. i den mån detta kunnat hava ett intresse för respektive kursers deltagare.

Detta initiativ har visat sig hava de allra bästa konsekvenser. Därigenom skapas icke blott en vetenskaplig kontakt mellan Sverige och de östbaltiska länderna utan också mellan dessa själva, vilket är mycket viktigt. Vid varje år lämnas Stockholm av en liten krets goda och hängivna vänner till Sverige och till det baltiska samförståndet. Och eftersom vi tro, att de flesta deltagarna i de baltiska kurserna äro framtidsmän i sina respektive länder, våga vi även hoppas, att de en gång på betydelsefulla platser skola verka vidare för samförståndet inom den balto-skandinaviska Norden och vi våga därtill tro, att Sverige kommer att stå deras hjärta särskilt nära. Varje år bildas en liten, men stark länk i en kedja, som växer så småningom och som binder samman med varandra arbetarna inom vetenskapens värld i våra nordliga länder.

Den idén *kan* tagas upp och *bör* tagas upp och *har* också tagits upp på andra områden och den kan utbildas på olika sätt. Huvudsaken är, att man på ett klokt och målmedvetet sätt arbetar för ett närmande och ett samarbete på reell grund, utan onödiga ceremonier och utan reklam.

Särskilt glädjande är det, att studenterna på båda sidor om Östersjön på allvar tagit upp denna det reella samarbetets idé på sitt program. Den baltiska studentföreningen vid Stockholms Högskola har i detta hänseende gjort ett vackert pionjärarbete genom anordnande av en socialekonomisk instruktionskurs för baltiska studenter, och vänskapsband av permanent natur lära nu vara knutna mellan Uppsalastudenterna och deras kolleger vid Gustav Adolfs universitet i Tartu, av vilka en del, om jag är riktigt underrättad, i denna månad komma att gästa Gästrik-Hälsingnation. I Stockholm kommer i slutet av maj att hållas en svensk-baltisk studentkonferens, som skall överlägga om utvidgat samarbete på olika områden. Att ungdomen sålunda ryckt in för detta

vidgade nordiska samarbete, måste man särskilt glädja sig åt. Det ger oss hopp om sakens framtid.

Men — jag upprepar det — vi stå ännu blott i första början av detta samarbete. Många äro de önskemål, man ville uppställa. Bland dem är det särskilt ett, som i detta sammanhang ligger mycket nära till hands och det är åtgärder för underlättandet för studenter från de baltiska länderna att studera vid svenska högskolor och likartade anstalter med möjlighet att få fullgiltiga avgångsbetyg.

Det ligger i sakens natur, att det måste uppstå svårigheter för de relativt små baltiska länderna att upprätthålla högre utbildningsanstalter för *alla* de specialister, som äro nödvändiga i landet. Så har man t. ex. i Litauen ända till år 1938 saknat en veterinärhögskola. Man nödgades därför sända sina veterinärstudenter till utlandet, och åtskilliga ha skaffat sig sin utbildning i Tyskland, i Österrike o. s. v. Några ha också kommit till Sverige och ha gått på Veterinärinstitutet. Jag tror icke det är någon överdrift om jag påstår, att man helst skulle velat sända dem alla till Sverige, i synnerhet under nuvarande kritiska politiska förhållanden. Men dels är det trångt om platser vid våra läroanstalter, dels kunna främlingarna ännu icke få för dem fullt tillfredsställande avgångsbetyg.

Det förefaller mig vara ett ömsesidigt intresse att på allt sätt undanröjda dylika svårigheter och att underlätta för våra baltiska grannar möjligheten att få sina ungdomar specialutbildade i Sverige, så att de ej mot sin önskan nödgas gå t. ex. till Tyskland. Det är den sortens generositet, som vi måste söka visa dem, en generositet, som f. ö. endast kan vara till ömsesidigt gagn. Ju mera gemenskap vi kunna ha på ett naturligt sätt, dess bättre är det. Den generositeten ha vi råd att kosta på oss, och den kommer att betala sig ideellt.

Ja visst, det där låter ju allt gott och väl, men, invänder säkert någon, det finns en stor svårighet, som ni helt förbigått och det är språkfrågan. *Språkfrågan*, ja, visst utgör den en svårighet, men dock en av dem som *kan* övervinnas. Att de balter, som vilja studera i Sverige, lära sig svenska, är en självklar sak, och erfarenheten visar, att de göra det med stor lätthet. Och vi andra, svenskar och balter, få tala tyska, engelska eller franska med varandra, vilket går utmärkt så länge man ej lägger politiska synpunkter på dessa kommunikationsmedel, vilket ju tyvärr kan

förekomma. Att bli ovettigt behandlad på ett baltiskt postkontor därför att man talar tyska, bidrar ju inte till samlevnadens trivsel, men sådana händelser äro sällsynta. Ehuru det ju inte kan ha någon inverkan på frågan i stort, bör det dock i detta sammanhang nämnas, att intresset för att lära de östbaltiska språken är i bestämt stigande i vårt land. Vid Stockholms Högskola finnas nu särskilda infödda lektorer i såväl estniska som litauiska språken och dessutom en svensk lektor i lettiska och de hava alla tre icke så få elever. Över huvud taget är det ett behov för oss att äga ett icke alltför litet antal personer, som behärska grannspråken i öster. Vi ha bl. a. all anledning följa med vad som skrives i pressen däröver. I övrigt är nog *god vilja* det viktigaste i språkfrågor.

Utmärkta prov på vad sådan god vilja betyder hava de här närvarande baltiska ministrarna sannerligen givit. Det har icke gått lång tid efter deras hitkomst förrän de lärt sig icke blott att läsa och förstå, utan även att tala svenska alldeles förträffligt. De giva därmed ett utmärkt föredöme åt våra diplomater, som vi hoppas dessa skola följa.

God vilja! — Ja, träffa icke dessa ord den verkliga kärnpunkten i alla frågor om mänsklig samvaro och samverkan. Men det gäller inte bara att *vilja*, utan också att *kunna*. Och i nuvarande upprörda tider är det tyvärr bra litet som vi, små nationer, *kunna* uträtta, även om vi *vilja* aldrig så väl. Är det inte just därför så mycket större anledning för oss att just nu intensifiera arbetet på samförståndet med våra jämnstora grannar, ty där *kunna* vi göra något, om vi blott ha *god vilja*.